

**O'ZBEK TILIDA SO'Z MA'NOSINING TARAQQIYOTI VA MA'NO KO'CHISH
USULLARI****РАЗВИТИЕ ЗНАЧЕНИЯ СЛОВ В УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКЕ И СПОСОБЫ
ПЕРЕНОСА ЗНАЧЕНИЙ****DEVELOPMENT OF WORD MEANINGS IN THE UZBEK LANGUAGE AND
METHODS OF SEMANTIC TRANSFER****Usmonova Xurshida Aybekovna****Ilmiy rahbar: Andijon davlat pedagogika instituti PhD, dotsent****E-mail: usmonovaxurshida34@gmail.com****Komiljonova Mushtariy****Muallif: Andijon davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti****Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 2-bosqich 202-guruh talabasi**<https://doi.org/10.5281/zenodo.20622705>**ANNOTATSIYA**

Mazkur maqolada o'zbek tilida so'z ma'nosining taraqqiyoti, ma'no o'zgarishlarining yuzaga kelish sabablari hamda ma'no ko'chish usullari tahlil qilinadi. Tilning rivojlanishi jarayonida so'zlarning ma'nosi kengayishi, torayishi, yaxshilanishi yoki salbiylashishi mumkinligi yoritiladi. Shuningdek, metafora, metonimiya, sinekdoxa va vazifadoshlik kabi ma'no ko'chish usullarining o'ziga xos xususiyatlari misollar asosida izohlanadi.

Kalit so'zlar: leksikologiya, semantika, ma'no taraqqiyoti, metafora, metonimiya, sinekdoxa, vazifadoshlik, so'z ma'nosi.

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются развитие значения слов в узбекском языке, причины семантических изменений и способы переноса значений. Освещаются процессы расширения, сужения, улучшения и ухудшения значения слов. Также на примерах анализируются метафора, метонимия, синекдоха и функциональный перенос значений.

Ключевые слова: лексикология, семантика, развитие значения, метафора, метонимия, синекдоха, перенос значения.

ABSTRACT

This article discusses the development of word meanings in the Uzbek language, the causes of semantic changes, and methods of semantic transfer. The processes of semantic broadening, narrowing, amelioration, and pejoration are explained. The study also analyzes metaphor, metonymy, synecdoche, and functional transfer through examples.

Keywords: lexicology, semantics, semantic development, metaphor, metonymy, synecdoche, semantic transfer.

KIRISH

Til jamiyat bilan birgalikda rivojlanib boradigan murakkab ijtimoiy hodisadir. Jamiyat hayotida sodir bo'ladigan iqtisodiy, siyosiy, madaniy va ilmiy o'zgarishlar tilning lug'at boyligiga ham ta'sir ko'rsatadi. Natijada ayrim so'zlarning ma'nosi kengayadi, ayrimlarining ma'nosi torayadi yoki yangi ma'nolar kasb etadi. Shu sababli so'z ma'nosining taraqqiyotini o'rganish tilshunoslikning

muhim masalalaridan biri hisoblanadi. Soʻz maʼnosi tilning eng faol va oʻzgaruvchan qatlamlaridan biridir. Inson tafakkurining rivojlanishi, yangi tushunchalarning paydo boʻlishi va turli xalqlar oʻrtasidagi madaniy aloqalar natijasida soʻzlarning semantik tarkibi boyib boradi. Bu esa tilning ifoda imkoniyatlarini kengaytiradi va uning kommunikativ vazifasini yanada kuchaytiradi.

Asosiy qism:

Har bir soʻz maʼlum bir predmet, belgi yoki hodisani ifodalaydi. Biroq vaqt oʻtishi bilan soʻzning dastlabki maʼnosi oʻzgarishi mumkin. Bunday jarayon tilshunoslikda maʼno taraqqiyoti deb yuritiladi. Maʼno taraqqiyoti til rivojlanishining tabiiy natijasi boʻlib, xalqning dunyoqarashi, turmush tarzi va tafakkuri bilan chambarchas bogʻliqdir. Soʻz maʼnosining kengayishi maʼno taraqqiyotining eng muhim koʻrinishlaridan biridir. Bunda soʻz avval ifodalagan maʼnodan tashqari yangi maʼnolarni ham anglatadigan boʻladi. Masalan, “ildiz” soʻzi dastlab oʻsimlikning yer osti qismi maʼnosini bildirgan boʻlsa, bugungi kunda “muammoning ildizi”, “xalqning ildizi” kabi koʻchma maʼnolarda ham qoʻllanadi. Maʼnoning torayishi esa aksincha, soʻzning qoʻllanish doirasining qisqarishi bilan tavsiflanadi. Tarixiy taraqqiyot natijasida ayrim soʻzlar faqat maʼlum bir maʼnoni ifodalash uchun ishlatila boshlaydi. Bu jarayon tilning aniqlik va ixchamlik xususiyatlarini kuchaytiradi. Semantik taraqqiyot natijasida ayrim soʻzlarning baholash xususiyati ham oʻzgaradi. Ayrim soʻzlar ijobiy maʼno kasb etsa, ayrimlari salbiy maʼno ifodalay boshlaydi. Bu holat maʼnoning yaxshilanishi yoki yomonlashishi deb yuritiladi.

Maʼno koʻchishi tilning obrazlilik imkoniyatlarini oshiradigan muhim hodisalardan biridir. Maʼno koʻchishining eng keng tarqalgan turi metafora hisoblanadi. Metaforada predmetlar oʻrtasidagi oʻxshashlik asosida maʼno bir obyektga koʻchadi. Masalan, “oltin kuz”, “hayot yoʻli”, “bilim bulogʻi” kabi birikmalarda maʼno metaforik usulda koʻchgan.

Metonimiya esa predmetlar oʻrtasidagi yaqinlik va bogʻliqlik asosida yuzaga keladi. Masalan, “butun sinf jim boʻlib qoldi” jumlasida sinf soʻzi oʻquvchilar maʼnosida qoʻllangan. Bu maʼno koʻchishining metonimik koʻrinishidir.

Sinekdoxa maʼno koʻchishining yana bir turi boʻlib, unda qism orqali butun yoki butun orqali qism ifodalanadi. Masalan, “uyda besh bosh bor” birikmasida bosh soʻzi odam maʼnosida ishlatilgan.

Vazifadoshlik asosidagi maʼno koʻchish ham oʻzbek tilida keng uchraydi. Bunda bir predmetning vazifasi ikkinchi predmetga oʻtadi. Masalan, qadimda yozish uchun qalam ishlatilgan boʻlsa, hozir kompyuter klaviaturasi ham qalamning ayrim vazifalarini bajaradi.

Soʻz maʼnosining taraqqiyoti tilning boyishi va takomillashuviga xizmat qiladi. Tilning lugʻat tarkibi yangi tushunchalar bilan boyib borar ekan, mavjud soʻzlar ham yangi semantik imkoniyatlarga ega boʻladi. Bu jarayon oʻzbek tilining rivojlanishida muhim omillardan biri hisoblanadi.

Ona tili darslarida maʼno taraqqiyoti va maʼno koʻchish usullarini oʻrgatish oʻquvchilarning nutq madaniyatini rivojlantirishga, ularning soʻz boyligini oshirishga hamda badiiy asarlarni chuqurroq anglashiga yordam beradi. Ayniqsa, metafora va metonimiya kabi usullarni oʻrganish oʻquvchilarda obrazli tafakkurni shakllantiradi.

XULOSA

Soʻz maʼnosining taraqqiyoti til rivojlanishining muhim qonuniyatlaridan biridir. Til taraqqiyoti davomida soʻzlarning maʼnosi kengayadi, torayadi yoki yangi semantik xususiyatlarga ega boʻladi. Metafora, metonimiya, sinekdoxa va vazifadoshlik kabi maʼno koʻchish usullari tilning obrazlilik va taʼsirchanlik imkoniyatlarini kengaytiradi. Ushbu hodisalarni oʻrganish oʻzbek tilining boyligini,

uning semantik imkoniyatlarini va xalq tafakkurining rivojlanish darajasini chuqurroq anglash imkonini beradi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Hojiyev A. O'zbek tili leksikologiyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2010.
2. Nurmonov A. O'zbek tilshunosligi nazariyasi. – Toshkent, 2018.
3. Mahmudov N. Til va nutq madaniyati. – Toshkent, 2020.
4. Sayfullayeva R. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent, 2019.
5. Rahmatullayev Sh. O'zbek tilining izohli lug'ati. – Toshkent, 2021.
6. Ziyonet.uz
7. Natlib.uz
8. Google Scholar ilmiy